

- В. Артемова, Н. І. Баглаєва // АПН України ; Ін-т пробл. виховання, Держ. центр соц. служб для молоді – К., 2002. – Режим доступу : <http://galaktika-s.com.ua/maket.php?akcia=flagmany> – Загол. з екрана. – Мова укр.
6. Поліщук Н. М. Характеристика змісту поняття «здоров'я людини» в сучасних дослідженнях / Н. М. Поліщук // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Суми, 2012. – № 1 (3). – С. 124–132.
 7. Радченко О. В. Змістова характеристика поняття «основи здоров'я» в контексті професійної підготовки / О. В. Радченко // Вісник ЛНУ імені Т. Г. Шевченка. – 2010. – № 9 (196). – С. 245–249.
 8. Свириденко С. О. Формування здорового способу життя молодших школярів у позакласній виховній роботі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / С. О. Свириденко. – К., 1998. – 16 с.
 9. Сериков С. Г. Обеспечение паритета образованности здоровья учащихся в теории и практике образования : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Сериков Сергей Геннадьевич. – Челябинск, 2002. – 385 с.
 10. Сливка Л. В. Народні традиції у вихованні здорового способу життя учнів початкових шкіл Західної України (1919–1939 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Л. В. Сливка. – Івано-Франківськ, 2010. – 20 с.
 11. Шаповалова Т. Г. Глосарій валеологічних термінів / Т. Г. Шаповалова. – Бердянськ : БДПУ, 2011. – 14 с.
 12. Kickbusch I. Think health: what makes the difference / I. Kickbusch // Health Promotion International. – 1997. – № 4. – S. 265-272.
 13. Kurzępa-Hasan E. Brynyska polityjska w zakresie promocji zdrowia po II wojnie swiatowej [Електронний ресурс] / E. Kurzępa-Hasan // Uniwersytet medyczny im. K. Marcinkowskiego w Poznaniu wydział nauk o zdrowiu zakład edukacji. – Poznań, 2009. – 217 s. – Режим доступу : <http://www.wbc.poznan.pl/Content/167193/index.pdf>. – Загол. з екрана. – Мова укр.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Мордвінова Інна Віталіївна – аспірантка Інституту педагогіки та психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Надійшла до друку 10.06.2013р.

УДК 81'23 (092).

Юлія Нуртаєва

СЛОВО І ДУМКА ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО МОВЛЕННЯ У ПРАЦЯХ Л.ВИГОТСЬКОГО

У статті розглядаються мало висвітленні у сучасній літературі дослідження відомого психолога Л.С. Виготського про слово і думку, мовленнєве мислення та феномен внутрішнього мовлення.

Ключові слова: внутрішнє мовлення, мовленнєва діяльність, мовлення, мовленнєве мислення, слово, думка.

В статье рассматриваются почти не освещенные в современной литературе исследования известного психолога Л.С. Выготского о слове и мысли, речевом мышлении, и феномене внутренней речи.

Ключевые слова: внутренняя речь, речевая деятельность, речь, речевое мышление, слово, мысль.

The article considers the studies of the famous psychologist Vygotsky L.S. about the word and opinion, linguistic thinking and about the phenomenon of internal broadcasting. This studies were little covered in modern literature.

Key words: internal broadcasting, speech activity, broadcasting, broadcast thinking, word, opinion.

Постановка проблеми. Проблематика мови та мовлення завжди привертала увагу вчених різних галузей психологічної науки. Зокрема, з початку XX століття різноманітні аспекти мовленнєвої діяльності особистості стали досліджуватись досить активно. Проте проблема внутрішнього мовлення людини до цього часу залишається недостатньо дослідженою сучасною психолінгвістикою, причому як в теоретичному, так і в експериментальному аспектах. Виняток становить відома праця Л.С. Виготського «Мислення і мовлення», в якій закладено фундамент експериментального підходу до дослідження внутрішнього мовлення.

Отже, вивчення суті феномену внутрішнього мовлення, представленого в працях класика психології Л.С. Виготського, надасть можливість знайти оптимальні шляхи для цілеспрямованого розвитку внутрішнього мовлення у дітей на різних етапах мовленнєвого онтогенезу.

У зв'язку з вищезазначеним, **мету написання статті** формуємо таким чином: розкрити суть феномену внутрішнього мовлення за допомогою аналізу психологічної спадщини Л.С. Виготського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Л.С.Виготський вважається засновником сучасної психолінгвістики. О.О. Леонтьєв зазначає, що на підставі досліджень Л.С. Виготського базується вітчизняна психолінгвістика. Вагомим внеском було трактування Л.С. Виготським внутрішньої психологічної організації процесу породження мови як послідовності взаємопов'язаних фаз діяльності. Виготський Л.С. надавав принципового значення вивченню внутрішнього мовлення. Він вважав, що необхідно розрізняти рух мови за змістом і за звуком. Це дає підстави для дослідження внутрішньої єдності двох мовних планів. Єдність їх припускає наявність свого руху у кожному з двох боків мови і наявність складних відношень між рухом зовнішнього і внутрішнього мовлення.

Виклад основного матеріалу Значення слова, як з'ясував Л.С. Виготський у своїй праці «Мислення і мовлення», являє собою таку нерозкладну єдність обох процесів, про яку не можна сказати, що вона являє собою: феномен мовлення або феномен мислення. Слово, позбавлене значення, не є слово, воно є звук порожній, отже, значення є необхідною ознакою самого слова. Воно є саме слово, що розглядається з внутрішньої сторони. Таким чином, воно розглядається з достатньою підставою як феномен мовлення. Але значення слова з психологічного боку, є не що інше, як узагальнення, або поняття. Узагальнення і значення слова суть синоніми. Узагальнення, утворення поняття є специфічний, справжній, безперечний акт думки. Отже, значення слова розглядається як феномен мислення. Таким чином, значення слова виявляється одночасно мовленнєвим та інтелектуальним феноменом, причому це не означає суто зовнішньої належності його до двох різних областей психічного життя. Значення слова є феномен мислення лише в тій мірі, в якій думка пов'язана зі словом і втілена в слові, і навпаки: воно є феноменом мовлення лише в тій мірі, в якій мовлення пов'язане з думкою і освітлене її світлом. Воно є феномен словесної думки або осмисленого слова, воно є єдність слова і думки.

Головним результатом всіх досліджень Л.С. Виготського є те нове і найсуттєвіше, що вносить його дослідження до вчення про мислення і мовлення – це розкриття того, що значення слів розвиваються. Відкриття зміни значень слів і їх розвитку, одне з головних відкриттів, яке дозволяє вперше остаточно подолати лежавший в основі всіх колишніх навчань про мислення й мовлення постулат про константності і незмінності значення слова. З точки зору старої психології зв'язок між словом і значенням це простий асоціативний зв'язок, який встановлює в силу багаторазового збігу у свідомості враження від слова і враження від речі, що позначається даним словом. З цієї точки зору значення слова, що встановилося один раз, не може ні розвиватися, ні взагалі змінюватися. Асоціація, що зв'язує слово і значення, може закріплюватися або послаблюватися, може збагачуватися рядом зв'язків ще з іншими предметами того ж роду, може поширюватися за подібністю чи суміжністю на більш широке коло предметів або, навпаки, може звужувати або обмежувати це коло, іншими словами, вона може зазнавати ряд кількісних і зовнішніх змін, але не може змінювати своєї внутрішньої психологічної природи, оскільки для цього вона повинна була б перестати бути тим, чим вона є, тобто

асоціацією. Слово змушує нас згадати про своє значення, як будь-яка взагалі річ може нагадати нам іншу річ. Не дивно, що, не знаходячи нічого специфічного у зв'язку слова зі значенням, семантика не могла поставити питання про розвиток смислової сторони мовлення, про розвиток значень слів. Весь розвиток зводився виключно до зміни асоціативних зв'язків між окремими словами і окремими предметами: слово могло означати раніше один предмет, а потім асоціативно зв'язатися з іншим предметом. Розвиток смислової сторони мовлення вичерпувався для лінгвістики змінами предметного змісту слів, проте їй залишалася чужою думка, що в ході історичного розвитку мови змінюється смислова структура значення слова, змінюється психологічна природа цього значення, що від нижчих і примітивних форм узагальнення мовна думка переходить до вищих і найбільш складних форм, які знаходять своє вираження в абстрактних поняттях. Так само точно ця асоціативна точка зору призводить до неможливості і до непояснимості розвитку смислової сторони мовлення в дитячому віці. У дитини розвиток значення слова може зводитися тільки до чисто зовнішніх і кількісних змін асоціативних зв'язків, які об'єднують слово і значення, до збагачення і закріплення цих. Вираз думки в слові є зворотнім рухом за тими ж асоціативними шляхами від представлених в думці предметів до їх словесних позначень. Асоціація завжди забезпечує цей двосторонній зв'язок між двома уявленнями. У розумінні мовлення і в вираженні думки в слові не міститься, нічого нового і нічого специфічного порівняно з будь-яким актом пригадування та асоціативного зв'язування. Слово є річ і об'єднується з іншими речами за загальними структурними законами об'єднання речей. Але те, що відрізняє слово від всякої іншої речі і структуру слова відрізняє від всякої іншої структури, те, як слово являє річ у свідомості, те, що робить слово словом, - все це залишалось до досліджень Л.С. Виготського поза увагою дослідників.

Відкриття непостійності і не константності, мінливості значень слів і їх розвитку являє собою головне і основне відкриття, яке тільки і може вивести з глухого кута все вчення про мислення й мовлення. Значення слова не константно. Воно змінюється в ході розвитку дитини. Воно змінюється і при різних способах функціонування думки. Воно представляє собою скоріше динамічне, ніж статичне, утворення. Встановлення мінливості значень стало можливим тільки тоді, коли була визначена правильно природа самого значення. Природа його розкривається насамперед в узагальненні, яке міститься як основний і центральний момент у всякому слові, оскільки всяке слово вже узагальнює. Проте, якщо значення слова може змінюватися у своїй внутрішній природі, значить, змінюється і ставлення думки до слова. Будь-яка думка має рух, розгортання, одним словом, думка виконує якусь функцію, якусь роботу, вирішує якесь завдання. Цей рух думки відбувається як внутрішній рух через цілий ряд планів, як перехід думки в слово і слова в думку.

Дослідження Л.С. Виготського показує, що внутрішня, смислова, семантична сторона мовлення і зовнішня, яка звучить, «фазическая» сторона мовлення хоча і утворюють справжню єдність, але мають кожна свої особливі закони руху. Єдність мовлення є складна єдність, а не однорідна. Перш за все наявність свого руху в семантичній і в «фазической» сторонах мовлення виявляється з цілого ряду фактів, які стосуються галузі мовленнєвого розвитку дитини. Зовнішня сторона мовлення розвивається у дитини від слова до зчеплення двох або трьох слів, потім до простої фрази і до зчеплення фраз, ще пізніше - до складних речень і до зв'язного, що складається з розгорнутої низки речень. Дитина, таким чином, йде в оволодінні «фазической» стороною мовлення від частин до цілого. Але за своїм значенням перше слово дитини є ціла фраза - односкладове речення. У розвитку семантичної сторони мовлення дитина починає з цілого, з речення, і тільки пізніше переходить до оволодіння приватними смисловими одиницями, значеннями окремих слів, розчленовуючи свою цілу, виражену в однослівному реченні думку на ряд окремих, пов'язаних між собою словесних значень. Якщо охопити початковий і кінцевий момент у розвитку семантичної та «фазической» сторін мовлення, можна перекоонатися, що цей розвиток йде в протилежних напрямках. Смислова сторона мовлення розвивається від цілого до частини, від речення до слова, а зовнішня сторона мовлення йде від частини до цілого, від слова до речення. Думка і слово виявляються з самого початку зовсім не скроєними по одному зразку. Між ними існує скоріше протиріччя, ніж узгодженість. Мовлення за своєю будовою не являє собою простого дзеркального відображення будови думки. Воно не може вдягатися на думку, як готова сукня. Мовлення не служить виразом готової думки. Думка, перетворюючись в мовлення, перебудовується і видозмінюється. Думка не виражається, але відбувається в слові. Тому протилежно спрямовані процеси розвитку смислової і

звукової сторони мовлення утворюють справжню єдність саме в силу своєї протилежної спрямованості.

Розчленування мовлення на семантику і фонологію виникає тільки в ході розвитку: дитина повинна диференціювати обидві сторони мовлення, усвідомити їх відмінність і природу кожної з них для того, щоб зробити можливим те сходження по щаблях, яке, природно, передбачається в живому процесі осмисленого мовлення. Спочатку у дитини існує неусвідомленість словесних форм і словесних значень і не диференційованість тих і інших. Слово і його звукова будова сприймається дитиною як частина речі або як її властивість, невіддільна від її інших властивостей. Це явище, властиве кожній примітивній мовній свідомості. Недостатня диференційованість предметної віднесеності і значення слова призводить до того, що слово дитини одночасно і ближче до дійсності і далі від неї, ніж слово дорослого. Таким чином дитина спочатку не диференціює словесного значення та предмета, значення та звукової форми слова. У ході розвитку ця диференціація відбувається в міру розвитку узагальнення, і врешті розвитку виникають всі ті складні відносини між розчленованими планами мовлення. Зростаючи з роками диференціація двох мовленнєвих планів супроводжується і розвитком того шляху, який проробляє думка при перетворенні синтаксису значень у синтаксис слів. Думка накладає слід логічного наголосу на одне зі слів фрази, виділяючи тим психологічний присудок, без якого будь-яка фраза стає незрозумілою. Говоріння вимагає переходу з внутрішнього плану у зовнішній, а розуміння передбачає зворотний рух - від зовнішнього плану мовлення до внутрішнього.

У своїх дослідженнях Л.С.Виготський проник глибоко у внутрішню сторону мовлення. Семантичний план мовлення є тільки початковий і перший з усіх його внутрішніх планів. За ним розкривається план внутрішнього мовлення. Без правильного розуміння психологічної природи внутрішнього мовлення немає і не може бути ніякої можливості з'ясувати відношення думки до слова у всій їхній дійсній складності. Правильне розуміння внутрішнього мовлення має виходити з того положення, що внутрішнє мовлення є особливим за своєю психологічною природою утворенням, особливий вид мовленнєвої діяльності, що має свої цілком специфічні особливості і перебуває в складних відносинах з іншими видами мовленнєвої діяльності. Для того щоб вивчити ці відносини внутрішнього мовлення, з одного боку, до думки і, з іншого до слова, необхідно перш за все знайти її специфічні відмінності від того й іншого і з'ясувати її зовсім особливу функцію. Внутрішнє мовлення є мовлення для себе. Зовнішнє мовлення є мовлення для інших. Не можна допустити навіть наперед, що ця корінна і фундаментальна відмінність у функціях того чи іншого мовлення може залишитися без наслідків для структурної природи обох мовленнєвих функцій. Внутрішнє мовлення не тільки не є тим, що передує зовнішньому мовленню або відтворює його в пам'яті, але й протилежне зовнішньому. Зовнішнє мовлення є процес перетворення думки в слова, її матеріалізація і об'єктивація. Тут - зворотний за напрямом процес, що йде ззовні всередину, процес випаровування мовлення в думку. Звідси і структура цього мовлення з усіма її відмінностями від структури зовнішнього мовлення. Внутрішнє мовлення являє собою чи не найважчу область дослідження психології. Внутрішнє мовлення є німим, мовчазним мовленням. Це – його основна відмінність. Але саме в цьому напрямку, в сенсі поступового наростання цієї відзнаки і відбувається еволюція егоцентричного мовлення. Його вокалізація падає до нуля, воно стає німим мовленням. Але так і повинно бути, якщо воно являє собою генетично ранні етапи в розвитку внутрішнього мовлення. Вивчення психологічної природи внутрішнього мовлення за допомогою того методу, який використовував Л.С.Виготський привело його до переконання в тому, що внутрішнє мовлення слід розглядати не як мовлення мінус звук, а як зовсім особливе і своєрідне за своєю будовою і способом функціонування, мовленнєву функцію. Першою і найголовнішою особливістю внутрішнього мовлення за Л.С.Виготським є його абсолютно особливий синтаксис. Вивчаючи синтаксис внутрішнього мовлення в егоцентричному мовленні дитини, він помітив одну істотну особливість, яка виявляє безсумнівну динамічну тенденцію наростання в міру розвитку егоцентричного мовлення. Ця особливість полягає в уривчастості, фрагментарності, стислості внутрішнього мовлення в порівнянні з зовнішнім. Внутрішнє мовлення являє собою зовсім особливу, самостійну, автономну і самобутню функцію мовлення. Це мовлення, яке цілком і повністю відрізняється від зовнішнього мовлення. Виготський розглядав його як особливий внутрішній план мовленнєвого мислення, опосередковуючий динамічне відношення між думкою і словом. Перехід від внутрішнього мовлення до зовнішньої являє собою не прямий переклад з однієї мови на іншу, не просте приєднання звукової сторони до мовчазного мовлення, не просту

вокалізацію внутрішнього мовлення, а переструктурування мовлення, перетворення абсолютно самобутнього і своєрідного синтаксису, смислового і звукового ладу внутрішнього мовлення в інші структурні форми, властиві зовнішньому мовленню. Точно так само, як внутрішнє мовлення не є мовлення мінус звук, зовнішнє мовлення не є внутрішнє мовлення плюс звук. Якщо зовнішнє мовлення є процес перетворення думки в слова, матеріалізація і об'єктивація думки, то внутрішнє мовлення зворотний за напрямом процес, процес, що йде ззовні всередину, процес випаровування мовлення в думку. Але мовлення зовсім не зникає і у своїй внутрішній формі. Свідомість не випаровується зовсім і не розчиняється. Внутрішнє мовлення є все ж таки мовлення, тобто думка, пов'язана зі словом. Але якщо думка втілюється у слові у зовнішньому мовленні, то слово вмирає у внутрішньому мовленні, народжуючи думку. Внутрішнє мовлення є в значній мірі мислення чистими значеннями. Внутрішнє мовлення виявляється динамічним, нестійким, текучим моментом, мигтючим між більш оформленими і стійкими крайніми полюсами мовленнєвого мислення: між словом і думкою. Думка - це ще не остання інстанція у всьому цьому процесі. Сама думка народжується не з іншої думки, а з мотивуючої сфери нашої свідомості, яка охоплює наші потреби, наші інтереси і спонукання, наші емоції. За думкою стоїть афективна і вольова тенденція. Тільки вона може дати відповідь на останнє «чому» в аналізі мислення. Повне розуміння чужої думки стає можливим тільки тоді, коли ми розкриваємо її дієве, афективно-вольове підґрунтя.

Мовленнєве мислення складне динамічне ціле, в якому відношення між думкою і словом це рух через цілий ряд внутрішніх планів, як перехід від одного плану до іншого.

Л.С. Виготський йшов у своєму дослідженні дещо незвичним шляхом. У проблемі мислення й мовлення він вивчив його внутрішню сторону, приховану від безпосереднього спостереження. Він піддав аналізу значення слова, яке для психології завжди було іншою стороною, невивченою і невідомою. Смилова і вся внутрішня сторона мовлення, якій мовлення звернене не зовні, а досередини, до особистості, залишалася для психології невідомою і недослідженою. Вивчали переважно «фазическую», тобто зовнішню сторону мовлення, якою воно звернене до нас. Тому відносини між думкою і словом розумілися при самому різному тлумаченні як константні, міцні, раз назавжди закріплені відносини речей, а не внутрішні, динамічні, рухливі відносини процесів. Те, що вважалося простою побудовою, виявилось у його дослідження складним. У його прагненні розмежувати зовнішню і смислову сторону мовлення, слово і думку вкладено прагнення представити в більш складному вигляді і в більш тонкому зв'язку ту єдність, яка насправді являє собою мовленнєве мислення.

Мислення і мовлення за Л.С. Виготським - це ключ до розуміння природи людської свідомості. Якщо «мова так само древня, як свідомість», якщо «мова і є практична, існуюча для інших людей, а отже, і для мене самого, свідомість», якщо «прокляття матерії, прокляття рухомих шарів повітря спочатку тяжіє над чистою свідомістю», то очевидно, що не одна думка, але вся свідомість в цілому пов'язана в своєму розвитку з розвитком слова. Дійсні дослідження показують, що слово відіграє центральну роль у свідомості в цілому, а не в його окремих функціях. Свідомість відображає себе в слові, як сонце в малій краплі води. Слово відноситься до свідомості, як малий світ до великого, як жива клітина до організму, як атом до космосу. Воно і є малий світ свідомості. Осмислене слово є мікрокосмосом людської свідомості.

Висновки. Головна ідея Л.С. Виготського виражається загальною формулою: відношення думки до слова є передусім не річ а процес, це відношення є рух від думки до слова і навпаки - від слова до думки. Внутрішнє мовлення, за Л. С. Виготським, - це мислення чистими значеннями. Воно не збігається з думкою, тому що не збігаються одиниці мислення й мовлення. Те, що в думці міститься симультанно (тобто одночасно), у мовленні розгортається сукцесивно (тобто послідовно). Отже, думка не збігається не тільки зі словами, а й зі значеннями слів. Тому процес розуміння думки, незалежно від того, промовлена вона вголос чи ні, не є безпосереднім процесом. Думка, каже Л. С. Виготський, породжується не іншою думкою, а мотивуючою сферою людини. Тому й зрозуміти слово, думку означає передовсім зрозуміти мотив, те, заради чого думка промовляється. Процес розуміння мовлення тісно пов'язаний з ширшою проблемою розуміння людиною, яка спілкується, не тільки слів, речень, а й того, що стоїть за ними, - думок, намірів, мотивів, ставлень. Однак слово, як кажуть, для того й дається людині, щоб вона все це приховувала.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л.С. Мышление и речь / Л.С. Выготский // Собр. соч. в 8 т. Т. 2. – М., 1982.
2. Выготский Л. С. Проблема сознания / Л.С. Выготский // Собр. соч. в 8 т. Т. 1. – М., 1982.
3. Выготский Л.С. Вопросы детской психологии / Л.С. Выготский . – СПб., 1997
4. Ковшиков В.А., Пухов В.П. Психолінгвістика. Теория речевой деятельности / В.А. Ковшиков, В.П. Пухов. – М., 2007.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Нуртасєва Юлія – аспірантка першого року навчання, спеціальність – «вікова та педагогічна психологія», ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Надійшла до друку 08.06.2013р.

УДК 613 (092)

Ольга Палієнко

ВАЛЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ АКАДЕМІКА В.В. ФРОЛЬКІСА

У статті висвітлені проблеми стану здоров'я населення України. Проаналізовані наукові погляди та підхід академіка В.В. Фролькіса на становище та шляхи вирішення даної проблеми.

Ключові слова: валеологія, геронтологія, здоровий спосіб життя, старість, якість життя, кількість життя.

В статье освещены проблемы состояния здоровья населения Украины. Проанализированы научные взгляды и подходы академика В.В. Фролькиса на состояние и пути решения данной проблемы.

Ключевые слова: валеология, геронтология, здоровый образ жизни, старость, качество жизни, количество жизни.

The article deals with problems of the health of the population of Ukraine. Analyzed scientific views and approach academician V. Frolkis the situation and ways to solve this problem.

Key words: valueology, gerontology, healthy life style, aging, quality of life, of life.

Постановка проблеми. Депопуляційні процеси, які почалися проявлятися в останній чверті ХХ століття, особливо загострилися в Україні в умовах економічної кризи. Упродовж останніх років збільшується від'ємний відсоток відтворення населення, зростає смертність, високими темпами збільшується кількість хронічних і спадкових захворювань, відмічається зниження загального рівня здоров'я і падіння середньої тривалості життя. У матеріалах Міжгалузевої комплексної програми «Здоров'я нації на 2002 – 2011 роки» наводяться дані про те, що впродовж останнього десятиліття тривалість життя чоловіків скоротилась на 2,4, а жінок – на 0,9 року. Різниця тривалості життя в Україні і країнах Західної Європи становить для чоловічого населення 12,8 років, жіночого – 7,8 року. У структурі захворюваності населення України на той час переважали хронічні неінфекційні хвороби (серцево-судинні захворювання, злоякісні новоутворювання, психічні й ендокринні розлади, алергічні прояви), що мали негативну динаміку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ситуація зі станом здоров'я населення України погіршується через низький рівень знань переважної більшості людей про фундаментальні закони збереження і зміцнення свого власного здоров'я, безвідповідальне ставлення до цієї єдиної онтологічної